Zuzana Dedík Šidlíková

Móda na Slovensku 1939 – 1945

Sezóna vojen

„Najnovšia móda smeruje práve k tomu, aby pomohla žene byť vkusne oblečenou i v týchto neblahých časoch. Dnešná móda dáva žene možnosť ušetriť tam, kde sa to dá, bez toho, aby toto šetrenie bolo na úkor zovňajšku.“

Nová žena, 1944

Zuzana Dedík Šidlíková

Výskumnú činnosť podporil z verejných zdrojov Fond na podporu umenia v roku 2022.

fond na podporu umenia

Copyright © Vydavateľstvo SLOVART, spol. s r. o., Bratislava 2026
Text © Zuzana Dedík Šidlíková 2026
Design © Ivana Palečková 2026
Photographs © Ján Galanda, Josef Hofer, Adam Šakový, Štefan Tamáš 2026

ISBN 978-80-556-7852-8

Móda na Slovensku
1939 – 1945

Sezóna sirén

slovart

OBSAH

8 Úvod (Miroslav Sabol)

16 Keď rinčia zbrane, múzy mlčia

18 Nová žena

20 Šetríme a prešívame

26 Čo si obliecť v časoch vojnových?

28 Odev na každý deň

40 Možnosti zábavy – spoločenský odev

52 Pohybom k zdraviu

58 Klobúky a doplnky

64 Textilný a odevný priemysel

66 Nové materiály v textilnom priemysle

70 Slovensko a výroba konfekcie

72 Rolný

82 Nehera

90 Prvodev

92 Sbor

96 Svit

100 Remeslo v slovenských rukách

102 Bratislava

118 Dirndl, svéráz, sedliačky

122 Detva

124 Živena

130 Arizácie – dráma slovenskej nacionalizácie

136 Židovské obchody s módnym a so strižným tovarom

140 Jakub Mayer – Jaques Mayer/Kugelmann & spol., obchod s klobúkmi

144 Salón Violette – výroba dámskych klobúkov

150 Prvá bratislavská továreň na klobúky Max Kanárek/Prvá bratislavská továreň na klobúky Viktor Ruža

151 Halmoš

152 Buxbaum, Blau & Weinberger

154 Július (Gyula) Rosenzweig

156 MOBI – Abramovič a Birnbaum/MOBI – Uhriniak a Jamrich

158 Bratia Markovičovci/Merlan

162 Weiss & Fürst/Schrammel & Bobtsek

166 Záver

172 Pramene

173 Zoznam fotografií a reprodukcií

Poďakovanie

Za cenné rady ďakujem v prvom rade recenzentom Eve Hasalovej a Jaroslave Roguľovej. Za mimoriadnu ochotu som vďačná Júlii Itin, ktorá ma nasmerovala pri téme arizácií a po stopách židovských majiteľov obchodov. Kniha by nemohla vzniknúť bez mnohých dôležitých konzultácií a bohatej fotografickej dokumentácie od Jany Bahurinskej, Jany Bálikovej, Márie Bláhovej, Rút Facúnovej, Štefana Holčíka, Marka Hubu, Petry Chovancovej, Oľgy Karvašovej-Markovičovej, Viery Mikolajovej, Ľubice Opaternej, bratov Smékalovcov, Daniela Suchého, Jozefa Urmniského a Alexandry Vančovej.

Ďakujem za možnosť uverejneniť fotografie Umeleckopriemyselnému múzeu v Prahe, Múzeu mesta Bratislavy (za pomoc s výberom najmä Marte Janovíčkovej a Hane Sedláčkovej), Slovenskému múzeu dizajnu, Slovenskej národnej galérii, Slovenskému národnému múzeu – Historickému múzeu, Archívu mesta Bratislavy (najmä Ivanovi Gubovi) a Slovenskému národnému archívu. V neposlednom rade ďakujem za dôveru Soni Michalákovej s manželom za finančnú podporu projektu.

Základný výskum mohol prebiehať vďaka osemmesačnému štipendiu FPU, hoci pátranie po téme pokračovalo ešte ďalšie mesiace.

Mladí horolezci vo Vysokých Tatrách, 1942

Úvod

Hospodársky vývoj Slovenska v dramatickom období rokov 1938 až 1945 predstavuje jednu z najkomplexnejších a zároveň najkontroverznejších kapitol moderných národných dejín. V tomto relatívne krátkom časovom úseku sa slovenské hospodárstvo muselo vyrovnať s bezprecedentnými geopolitickými zmenami, ktoré zásadne redefinovali jeho štruktúru, orientáciu i samotnú existenciu. Celý tento proces hlbokej transformácie sa začal v katastrofálnom politickom ovzduší jesene 1938, keď politika appeasementu európskych mocností a agresívny tlak nacistického Nemecka vyústili do mníchovského diktátu. Pre vtedajšie Československo a konkrétne pre Slovensko to znamenalo okamžitý začiatok konca medzivojnovej hospodárskej integrity. Následná Prvá viedenská arbitráž z novembra 1938 tento rozklad spečatila, keď Slovensko muselo odstúpiť južné územia Maďarsku, čo predstavovalo stratu približne štvrtiny územia a milióna obyvateľov. Táto strata nebola len štatistickým údajom; znamenala okamžité odrezanie krajiny od jej agrárnej bázy, pretože v Maďarsku zostali tie najúrodnejšie oblasti Žitného ostrova a južného Slovenska, ktoré tvorili tretinu celkovej ornej pôdy štátu.

Týmto okliešťením územného stavu vznikol politicky a hospodársky bezmocný útvar, ponechaný na milosť a nemilosť hitlerovského Nemecka. Slovenské hospodárstvo náhle prišlo o kľúčové lokality trhovo orientovaného poľnohospodárstva, najmä o plochy určené na pestovanie cukrovej repy, tabaku, kukurice a kvalitného ovocia. Zároveň bola brutálne narušená infraštruktúra. Novými hranicami sa umelo pretali hlavné železničné magistrály, cestné ťahy, elektrické siete a telekomunikačné spojenia, po dve desaťročia budované ako jednotný systém prepájajúci západ a východ republiky. Slovensko sa tak v decembri 1938 prebudilo do tvrdej reality autonómie v rámci druhej ČSR s hlbokým deficitom štátneho rozpočtu, ktorý v tom čase dosahoval astronomickú výšku jednej miliardy korún. Autonómna vláda v Bratislave stála pred neriešiteľnou dilemou: buď sa pokúsiť o záchranu prostredníctvom centrálnej pražskej vlády, alebo hľadať pomoc u podstatne agresívnejšieho a silnejšieho partnera v Berlíne.

Cesta k osamostatneniu 14. marca 1939 nebola len naplnením politických ambícií, ale aj vyvrcholením hospodárskeho nátlaku Nemecka. Vznik samostatnej Slovenskej republiky však neprišiel zadarmo. Ekonomická suverenita nového štátu bola od počiatku obmedzená takzvanou Ochrannou zmluvou a jej tajným protokolom z 23. marca 1939. V tomto dokumente bolo Slovensko definované ako nemecký hospodársky satelit. Najdôležitejším nástrojom tejto podriadenosti sa stal clearingový systém zúčtovania. Pôvodne technický mechanizmus medzinárodného platobného styku sa v rukách nemeckých plánovačov zmenil na sofistikovaný nástroj vykorisťovania. Slovensko vyvážalo do Nemecka reálne suroviny, potraviny a zbrojársku produkciu, no namiesto nákupu devíz sa tieto sumy len pripisovali na účet v Berlíne. Takzvaná clearingová špička, teda dlh Nemecka voči Slovensku, neustále rástla a v závere vojny dosiahla nominálnu hodnotu viac než sedem miliárd korún, ktoré neboli nikdy reálne splatené.

K tomuto vykorisťovaniu prispela aj umelá fixácia výmenného kurzu ríšskej marky voči slovenskej korune. Kurz bol stanovený v pomere 1 : 11,62 v prospech marky, čo absolútne nezodpovedalo reálnej parite kúpnej sily. Nemecko si tak za lacnú menu kupovalo slovenské národné bohatstvo a pracovnú silu. Nemecký kapitál v nadväznosti na tieto politické dohody bleskovo infiltroval kľúčové odvetvia podnikového sektora. Popredné nemecké banky, ako Dresdner Bank a Deutsche Bank, spolu s priemyselnými gigantmi, ako Reichswerke Hermann Göring alebo I. G. Farben, prevzali kontrolu nad zbrojovkami na Považí, železiarňami v Podbrezovej a chemickými závodmi v Bratislave. Podiel nemeckého kapitálu na Slovensku tak v priebehu štyroch rokov vystrelil z marginálnych štyroch percent na dominantných vyše päťdesiat percent celkového kapitálu v priemysle.

Napriek tejto podriadenosti sa v prvých troch rokoch existencie štátu podarilo režimu vyvolať dojem nevídaného rozmachu. Slovenský priemysel zaznamenal kvantitatívny rast objemu výroby o viac než 60 percent. Bola to však konjunktúra živená vojnou. Nemecká ríša mala neobmedzený hlad po akomkoľvek tovare, čím sa vyriešil dlhodobý problém odbytu, s ktorým Slovensko zápasilo v medzivojnovom období. Industrializácia, ktorá na Slovensku stagnovala, sa teraz zrýchlila, no mala jednostranný a deformovaný charakter. Prioritnými sa stali odvetvia potrebné pre nemecký front: strojárstvo, zbrojárstvo, hutníctvo a ťažba surovín. Civilná výroba a spotrebný priemysel boli odsunuté na vedľajšiu koľaj a trpeli chronickým nedostatkom surovín, prideľovaných podľa ríšskych kvót.

V tomto období došlo k masívnej výstavbe infraštruktúry, ktorá sa často prezentovala ako budovateľský úspech režimu.

Memorandové slávnosti v Martine, 1941

Dobudovali sa technicky náročné železničné úseky, modernizovali sa cesty a elektrifikoval vidiek. Vznikol jednotný podnik Slovenské elektrárne a výroba elektriny vzrástla o 70 percent. Treba však podotknúť, že väčšinu týchto projektov schválili nemeckí poradcovia, takzvaní *beráteri*, ktorí dbali na to, aby infraštruktúra slúžila predovšetkým strategickým zámerom Wehrmachtu pri ťažení na východ. Kým navonok štát pôsobil ako výkladná skriňa nemeckého vplyvu v strednej Európe, vnútorne bol prežratý totalitným dirigizmom. Štátna regulácia prenikla do všetkých sfér od mzdovej politiky až po cenotvorbu. Vznikli inštitúcie ako Cenový úrad a Najvyšší úrad pre zásobovanie, ktoré mali pod kontrolou každý aspekt hospodárskeho života.

Najčernejšou kapitolou slovenskej hospodárskej politiky tých rokov bola arizácia. Vyvlastnenie židovského majetku bolo proklamované ako akt národnej spravodlivosti, no v skutočnosti to bola bezprecedentná krádež riadená štátom. Majetok v hodnote 4,4 miliardy korún bol odňatý príslušníkom židovskej komunity a rozdelený medzi lojálnych prívržencov režimu. Tento proces neviedol k ozdraveniu ekonomiky, ale k masívnej korupcii, tunelovaniu fungujúcich firiem a neefektívnej činnosti nových majiteľov, ktorých jedinou kvalifikáciou bola politická príslušnosť k vládnej strane. Arizácia zároveň znamenala definitívny zlom v morálnych základoch slovenskej spoločnosti a hospodárstva, čím sa štát stal priamym spolupáchateľom tragédie svojich vlastných občanov.

Po roku 1942 sa začali prejavovať zákonité dôsledky vojnového hospodárstva. Ilúzia stability sa pod tlakom inflácie začala rúcať. Hoci priemyselná výroba stále rástla, množstvo peňazí v obehu rástlo oveľa rýchlejšie, čo viedlo k prudkému znehodnocovaniu koruny. Reálne mzdy robotníkov nestíhali sledovať raketový nárast cien na čiernom trhu, ktorý sa stal neoddeliteľnou súčasťou života. Zásobovacia situácia sa zhoršovala, objavili sa odberné knižky na čoraz väčší počet základných potravín. Štát reagoval zavádzaním prídelového systému, ktorého cieľom bolo administratívne kontrolovať spotrebu, zabezpečiť aspoň minimálne zásobovanie obyvateľstva a obmedziť voľný trh. Prídelový režim sa nevzťahoval iba na chlieb či múku, ale postupne aj na cukor, tuky, mäso, mliečne výrobky, zemiaky, textil a obuv.

Štát musel zaviesť všeobecnú pracovnú povinnosť, aby vyhovel nemeckým požiadavkám na dodávky tovaru. V tom čase už aj pragmatické krídlo národohospodárov, vedené guvernérom národnej banky Imrichom Karvašom, pochopilo, že orientácia na Nemecko vedie krajinu do finančnej priepasti.

Karvaš a jeho spolupracovníci začali vyvíjať sofistikovanú ekonomickú rezistenciu. Pod zámienkou ochrany pred náletmi Spojencov začali sťahovať strategické zásoby potravín,

pohonných hmôt a peňažnú hotovosť z Bratislavy na stredné Slovensko. Tieto kroky boli precízne vyargumentované vo vzťahu k nemeckým poradcom, no v skutočnosti sa nimi pripravovala materiálna základňa na budúce ozbrojené povstanie. Karvašovi sa podarilo presunúť do banskobystrickej pobočky banky vyše 3,5 miliardy korún a zachrániť zlatý poklad štátu pred deportáciou do Nemeckej ríše. Práve vďaka týmto finančným zdrojom mohlo územie zasiahnuté Slovenským národným povstaním v auguste 1944 fungovať dva mesiace ako suverénny štátny útvar s vlastným zásobovaním a menovou politikou.

Po vypuknutí povstania však ostatné územie Slovenska upadlo do stavu totálnej nemeckej okupácie. Nemecká armáda prebrala priamu kontrolu nad všetkými strategickými podnikmi prostredníctvom nemeckého zmocnenca pre hospodárstvo. Slovensko muselo platiť za vlastnú okupáciu miliónové sumy mesačne, čím boli definitívne zlikvidované štátne financie. Ustupujúca nemecká armáda v rokoch 1944 a 1945 uplatňovala taktiku spálenej zeme. Mosty, tunely, vodárne, telekomunikačné uzly a celé továrne boli systematicky vyhadzované do vzduchu. Zatiaľ čo v prvých rokoch vojny Nemecko do Slovenska technologicky investovalo, v jej závere ho totálne technologicky a materiálne vydrancovalo.

Konečná bilancia hospodárenia v rokoch 1938 až 1945 je tragická. Vnútorný dlh krajiny vzrástol z predvojnových 32 miliónov na katastrofálnych 14,4 miliardy korún. Hodnota obeživa stúpla takmer desaťnásobne, čo spôsobilo úplné znehodnotenie úspor obyvateľstva. Hoci nastal určitý stupeň industrializácie, tú v závere vojny zdecimovali priame bojové operácie a nemecká deštrukcia. Slovensko bolo na konci vojny krajinou s rozvráteným finančným systémom, so zničenou infraštruktúrou a s hlbokými sociálnymi jazvami. Skúsenosť z tohto obdobia ukázala, že hospodársky rozvoj kúpený za cenu straty politickej suverenity a morálnych princípov sa nevyhnutne končí katastrofou, ktorá znehodnotí všetky kvantitatívne úspechy budovateľských programov. Podstata slovenskej vojnovej ekonomiky nebola v prosperite, ale v dočasnej konjunktúre, ktorá slúžila cudzím mocenským cieľom a za ktorú slovenská spoločnosť zaplatila v závere vysokú daň v podobe hospodárskeho a spoločenského rozvratu.

Textilný priemysel, ktorý bol v medzivojnovom období koncentrovaný najmä v tradičných centrách ako Žilina, Trenčín či Ružomberok, sa náhle ocitol v novej geopolitickej situácii. Pretrhli sa obchodné väzby s českými krajinami, ktoré boli dovtedy hlavným dodávateľom polotovarov a technológií. Preto musela autonómna vláda v decembri 1938 riešiť nielen hlboký rozpočtový deficit, ale aj narastajúcu nezamestnanosť v odvetviach, ktoré stratili svoje prirodzené trhy.

Pozdrav z vojny, tradičný odev na vidieku, 1945

Vznik samostatnej Slovenskej republiky v marci 1939 priniesol so sebou novú paradigmu riadeného hospodárstva pod taktovkou Berlína. Nemecko prostredníctvom tajných protokolov k Ochrannej zmluve premenilo Slovensko na spoľahlivú surovinovú základňu a zbrojáreň. V tomto rámci hral textilný a odevný priemysel špecifickú úlohu. Kým ťažký priemysel a strojárstvo boli pod priamou kontrolou nemeckých koncernov, ako Reichswerke Hermann Göring, odevná výroba ostala sčasti v rukách domáceho kapitálu, no bola prísne regulovaná potrebami frontu. Wehrmacht mal neobmedzený hlad po uniformách a výstroji, čo stimulovalo vznik nových závodov.

Práve v tom období sa začala písať moderná história odevného priemyslu na Považí. V Trenčíne sa etabloval odevný závod firmy Nehera, jeden z najväčších novopostavených závodov v krajine. Jan Nehera, pôvodne prostějovský podnikateľ, využil slovenské osamostatnenie na vybudovanie moderného podniku, v ktorom uplatňoval baťovské metódy riadenia a vertikálnu integráciu výroby. Tento rozmach odevníctva v Trenčíne nebol náhodný – mesto malo strategickú polohu na hlavnom železničnom ťahu do Nemeckej ríše a disponovalo dostatkom pracovnej sily, ktorá sa uvoľnila po rozpustení československých ozbrojených síl a odchode českých úradníkov.

Súčasne s odevnou výrobou musel štát riešiť akútny nedostatok prírodných surovín, ako bola vlna a bavlna, ktorých dovoz zo zámoria sa v dôsledku námornej blokády prerušil. Riešenie prišlo v podobe chemizácie priemyslu, ktorú presadzovali nemeckí poradcovia. V Bratislave vznikol podnik na výrobu syntetických vlákien Vistra. Táto investícia, hoci technologicky pokroková, podčiarkovala závislosť Slovenska od nemeckého know-how a patentov. Syntetické vlákna z Vistry sa stali základom pre produkciu tkanín na vojenské účely, čím sa slovenské textilky definitívne zapojili do nemeckej vojenskej mašinérie. Textilné závody v Ružomberku (pôvodne Mautnerove závody) či v Žiline museli preorientovať svoje tkanivové programy na produkciu technických tkanín a textílií pre armádu, čím civilná výroba ustúpila do úzadia.

Temnou stránkou rozvoja textilného a odevného sektora bola arizácia. Mnohé textilné sklady, galantérie a menšie odevné dielne boli v rukách židovských majiteľov. Proces ich vyvlastnenia pod vedením Ústredného hospodárskeho úradu viedol k rozdrobeniu funkčných celkov a k prevodu majetku do rúk politických nominantov, ktorí často nemali odbornú kompetenciu. Kým veľké závody, ako Nehera v Trenčíne či slovenské textilky v Ružomberku a Žiline, vďaka vojnovým objednávkam rástli, tisíce malých židovských živností zanikli, čím sa zlikvidovala prirodzená konkurencia a remeselná tradícia v menších mestách.

S postupom vojny, najmä po roku 1942, sa však ilúzia hospodárskeho rozkvetu začala vytrácať. Narastajúca inflácia a zhoršujúca sa zásobovacia situácia zasiahli textilný trh najcitlivejšie. Látky sa stali nedostatkovým tovarom, ich predaj bol viazaný na odberné knižky a neskôr bol na civilné potreby takmer úplne zastavený. Čierny trh s textilom a obuvou prekvital, ceny niekoľkonásobne prevyšovali oficiálne tabuľky Cenového úradu. Štát musel zaviesť prísne kontroly distribúcie a povinné odovzdávanie starého textilu na recykláciu.

Kritický obrat nastal v roku 1944. Hospodárska rezistencia, ktorú organizoval guvernér Slovenskej národnej banky Imrich Karvaš, počítala aj s odevným priemyslom. Karvaš presadil budovanie strategických skladov obuvi a uniforiem v Banskej Bystrici a v Liptovskom Mikuláši, čím fakticky pripravoval výstroj pre povstaleckú armádu z prostriedkov, ktoré boli oficiálne deklarované ako nemecké rezervy. Po vypuknutí Slovenského národného povstania sa textilky na strednom Slovensku, napríklad v Ružomberku, stali dôležitými dodávateľmi pre odboj, kým tie na Považí obsadila nemecká armáda a museli šiť priamo pre Wehrmacht.

Koniec vojny v rokoch 1944 a 1945 priniesol textilnému priemyslu, rovnako ako celému hospodárstvu, nesmierne škody. Ustupujúce nemecké jednotky v rámci taktiky spálenej zeme demontovali stroje z moderných závodov v Trenčíne a Bratislave a odvážali ich do Nemecka. Zvyšné zariadenia a sklady s hotovou produkciou často zničili bomby alebo boli úmyselne podpálené. Celková bilancia rokov 1938 až 1945 tak ukazuje rozporuplnosť slovenských hospodárskych dejín: na jednej strane vznikli moderné veľkokapacitné závody, ako Nehera či Vistra, ktoré položili základy odevného a chemického priemyslu na desiatky rokov dopredu, no na druhej strane išlo o obdobie ekonomického drancovania, morálneho úpadku pri arizácii a konečnej devastácie, ktorá zanechala štát v obrovskom vnútornom dlhu a technologickom rozvrate. Textilný priemysel tak prešiel cestu od ambicióznej industrializácie po totálny vojnový kolaps a jeho povojnová obnova musela prebiehať na troskách systému postaveného na cudzej agresii a národnej tragédii.

PhDr. Miroslav Sabol, PhD.,
Historický ústav SAV, v. v. i., Bratislava

Keď rinčic
múzy mlč

a zbrane,
ia

Nová žena

Hovoriť o móde v čase vojny sa môže zdať prinajmenšom trúfalé, ale aj vo vojnových časoch vznikajú módne ikony. Módne rozmary si mohli dovoliť len určité spoločenské skupiny, no obliekať sa musel každý. Vojnový stav spôsoboval problémy so zásobovaním a nedostatok mnohých základných surovín, ohrozované boli základné práva a sloboda jednotlivcov i celých komunít. Ideál z módnych časopisov a hviezdy strieborného plátna boli tak v ostrom rozpore so situáciou väčšiny obyvateľstva.

Vojnové roky sprevádzala mobilizácia a nové pracovné povinnosti obyvateľstva. Úlohy, ktoré dopadli na plecia žien už od prvých rokov vojny, potlačili rozmarné radosti týkajúce sa odievania. Menili sa možnosti, ako tráviť voľný čas, a iný bol aj pohľad na ženskú zamestnanosť: *„Náš mladý štát, vedľa iných dôležitých politických, hospodárskych a kultúrnych reforiem, hlboko zasiahol i do otázky ženskej, keď bolo rozhodnuté vydaté ženy so zaistenou existenciou prepustiť zo štátnych služieb. Spočiatku boli tieto reformné snahy – vrátiť ženu jej pravému povolaniu – zle-nedobre posudzované. Spodným tónom týchto posudkov bolo prirodzene sebectvo jednotlivcov, ktorí si hoveli z výťažku dvoch platov, zakiaľ tisíce mladých mužov v nedostatku zamestnania zaháľalo sa v nečinnosti. (...) Z úradu, zo školy ulopotená, zachmúrená a znervóznelá žena-matka nemá sily venovať sa výchove svojich detí, ak totiž nejaké detí má.“*[1] Prvé roky vojny vracali ženu naspäť do domácnosti, kde sa mala predovšetkým starať o rodinu. Domáce časopisy ponúkali čitateľkám praktické riešenia v ťažkej dobe, dodávali im odvahu a sebavedomie. Vyzdvihovali rolu rodiny a ženu stavali najmä do pozície pomocníčky manžela.[2] Zdôrazňovala sa síce potreba jej vzdelávania, ale nie na úkor rodiny, pretože len usporiadaná rodina dokáže byť základom pre blaho národa. Obraz matky bol pre prebúdzajúcu sa slovenskú identitu žien rozhodujúci: *„Matka. Tá tichá trpiteľka, obetavá ošetrovateľka, láskavá učiteľka a sladká tešiteľka.“*[3]

1
Poslanie slovenskej ženy. In: *Úsmev slovenských žien a dievčat*, 1940, roč. 1, č. 12 – 13, s. 16.

2
„Gazdiná, žena úradníka, vysokého hodnostára, obchodníka či remeselníka, ale hlavne žena roľníka je mužovou najprvšou pomocníčkou. A nielen to – v dnešných ťažkých hospodárskych pomeroch musí vynikať rozšafnosťou, húževnatosťou a vytrvalosťou, aby niesla s palmou viery pochodeň lásky pred mužom, keď tento kráča do boja v zápase o každodenný chlebíček. (...) Naša slovenská žena je samý život a práca.“ A. B. O žene a jej poslaní v národe. In: *Dennica*, 1939, č. 10, s. 7.

3
Tamže.

Koniec ukážky